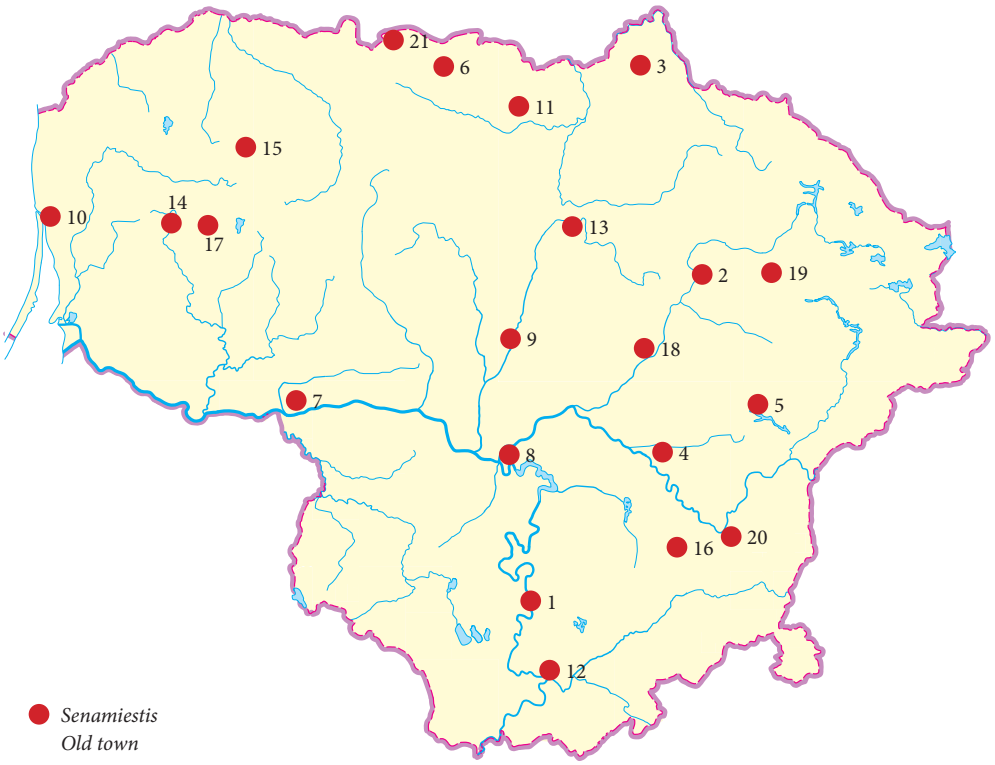

1 – Alytus,
2 – Anykščiai,
3 – Biržai,
4 – Čiobiškis,
5 – Dubingiai,
6 – Joniškis,
7 – Jurbarkas,
8 – Kaunas (ir VIII),
9 – Kėdainiai ,
10 – Klaipėda,
11 – Linkuva,
12 – Merkinė,
13 – Panevėžys,
14 – Rietavas,
15 – Telšiai,
16 – Trakai,
17 – Tverai,
18 – Ukmergė,
19 – Utena,
20 – Vilnius (ir V, VI, VIII),
21 – Žagarė.

Bronius Dakanis

Alytaus senamiestis

LAD 2007 m. vykdė žvalgomuosius archeologinius tyrimus ir žvalgymą spėjamoje Alytaus senamiesčio teritorijoje. Užsitęsus tyrimų darbams, jie buvo pratęsti ir 2008 m. Nors Alytus yra vienas seniausių Lietuvos miestų, jo kultūrinio sluoksnio ribos iki šiol nebuvo nustatytos, o pats senamiesčio kultūrinis sluoksnis nesaugomas.

Alytus pirmą kartą paminėtas 1377 m. Vygando Marburgiečio kronikoje kaip regiono centras (XIII–XIV a. pilis stovėjo Alytaus piliakalnyje), o LDK dokumentuose – 1387 m. nurodomas jau kaip miestelis. Po Žalgirio mūšio Nemuno dešiniajame krante ėmė augti gyvenvietė, kuri vėliau imta vadinti pirmuoju Alytumi. Nuo XV a. pabaigos kairiajame Nemuno krante augusi gyvenvietė vadinta antruoju Alytumi. 1466 m. paminėtas Alytaus valsčius. Apie 1520 m. Alytuje pastatyta Šv. Liudviko bažnyčia ir įsteigta parapija. 1581 m. birželio 15 d. didysis kunigaikštis Steponas Batoras suteikė Alytui Magdeburgo teises ir herbą. 1586 m. Alytuje pastatyta cerkvė. 1795 m. pirmasis Alytus atiteko Rusijos imperijai, o antrasis – Prūsijos karalystei (vėliau, 1815–1915 m. – Lenkijos karalystei). 1915 m. abu miestai sujungti.

Pradėjus tyrimus pastebėta, kad palei A. Juozapavičiaus – pagrindinės Pirmojo Alytaus gatvės – Š pakraštį baigiamas pakloti elektros kabelis. Dėl to pirmiausia vykdyti tyrimai dar neužverstoje tranšėjoje, jos V gale. Po to žvalgyta daugiau kaip 300 m ilgio ir apie 0,5 m pločio tranšėjos vieta nuo parduotuvės „Iki“ iki A. Juozapavičiaus gatvės sankryžos su Pavasario gatve bei jos atšakos šia gatve (per 40 m ilgio) ir Merkinės gatvės (daugiau kaip 120 m).

Užverstoje elektros kabelio tranšėjoje ties A. Juozapavičiaus g. 17 sklypu aptikta puodyninių (2 vienetai) ir plokštinių (3 vienetai – du dengti žalia glazūra, vienas (renesansinio koklio pakraštėlis) neglazūruotas, puoštas augaliniu ornamentu) koklių fragmentų (1 pav.), puodų šukių su lygiagrečių linijų ornamentu (2 vienetai), puodo ąselė ir pakraštėlis su rantytu voleliu išorėje, taip pat dengti žalia glazūra (2 pav.). Šalia A. Juozapavičiaus g. 19 sklypo rasti 3 žaliai glazūruotų plokštinių koklių fragmentai ir puodo ąselė. Tranšėjos vietoje prie A. Juozapavičiaus sklypo 21 rastas plokštinio koklio fragmentas, puoštas geometriniu ornamentu, puodo viršaus dalis su ąsele ir briaunelėje įkirstų trikampėlių linija bei lėkštės šukė su linijos ir bangelių ornamentu (abu indai buvę dengti žalia glazūra), skiltuvo titnagas ir kt. (1–2 pav.). Pačiame sklype, tarp jo P ribos ir gyvenamojo namo fiksuotas daugiau kaip 50 cm storio intensyvus kultūrinis sluoksnis su degėsiais (giliau jau buvo pakloti elektros kabeliai). Be to, ir 2008 m. toje vietoje žvalgant rastas plokštinio koklio su žalia glazūra ir augaliniu ornamentu fragmentas (1 pav.), puodelio dugnelis, puodų ąselės (2 vienetai),

pakraštėliai (3 vienetai). Prie sklypo 23 aptikta plokštinių koklių (vienas puoštas augaliniu ornamentu, kitas dengtas ruda glazūra) bei puodų šukių (2 pav.). Ties A. Juozapavičiaus g. 25 sklypu taip pat rasta puodų šukių (iš jų 3 pakraštėliai; per vieno atlenktą į išorę briaunelę įrėžta išilginė linija). Prie sklypo 27 aptiktas puodo pakraštėlis, puodelio ąselė bei apskaldytas blogos kokybės balto titnago gabalas (skiltuvo?). Tranšėjos vietoje toliau į R, link A. Juozapavičiaus gatvės sankryžos su Jiezno gatve radinių neaptikta, matyt, dėl to, jog čia statyta didelė Piliakalnio vidurinė mokykla. Toliau palei A. Juozapavičiaus gatvės (buvusios Takniškių) Š pakraštį R kryptimi link Pavasario gatvės, prie jų sankryžos dar rastos kelios ankstyvų puodų šukės (3 pakraštėliai ir dalis dugnelio), tačiau dar neužverstoje elektros kabelio tranšėjoje ryškesnis kultūrinis sluoksnis neišsiskyrė. Be to, pačiame A. Juozapavičiaus gatvės viduryje, ties sklypu 16 esančio geodezinio ženklo 17 vietoje rastas skiltuvo titnagas. Nedaug radinių aptikta ir kitoje elektros kabelio tranšėjos, iškastos nuo A. Juozapavičiaus gatvės į P, palei Merkinės gatvės pradžios R pakraštį, vietoje. Ten rastas titnago skaldytinis ir 2 puodų šukės (viena su linijų ornamentu). Žvalgant tranšėjų vietas aikštės R pakraštyje, į P nuo jos R tako, tarp medžių aptikta puodų

0 5 cm

1 pav. Koklių fragmentai. B. Dakanio nuotr.
Fig. 1. Stove tile sherds.

0 5 cm

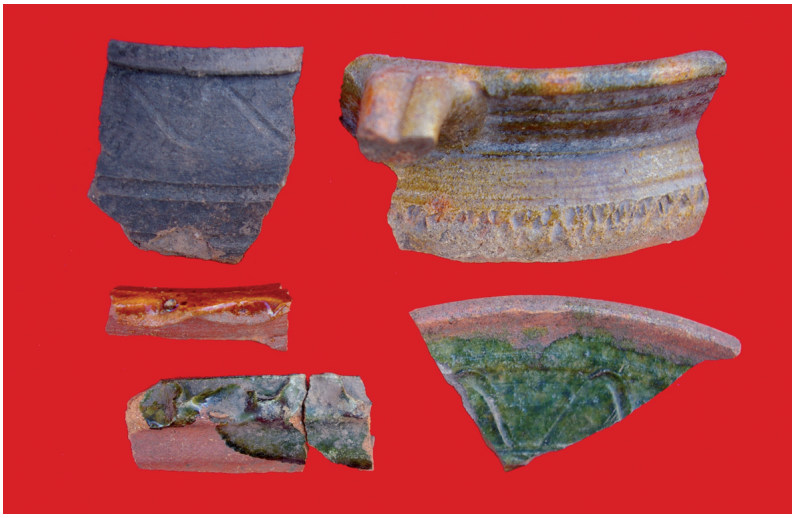
2 pav. Keramikos fragmentai iš kabelio trasos. B. Dakanio nuotr.
Fig. 2. Pottery sherds from the cable route.

šukių, iš kurių 2 pakraštėliai, puošti linijų bei linijų ir bangelių ornamentais. Šukių (2 dugnelių fragmentai, kurių vienas dengtas žalia glazūra) rasta ir priešingame, aikštės V pakraštyje, šalia elektros skydinės.

Likusios dar neužverstos elektros kabelio tranšėjos mažoje atkarpoje į P nuo A. Juozapavičiaus g. 11 sklypo (parduotuvės „Iki“ PR kampo) skubiai, pavykus susitarti su darbų vadovais, atlikta kultūrinio sluoksnio fiksacija – tirtas ***šurfas 1.*** Tiriant šurfą paaiškėjo, jog statant parduotuvę jos aplinkoje kultūrinio sluoksnio apatinis horizontas, esantis maždaug 50 cm gylyje, dar per 20–30 cm nėra sunaikintas. Sluoksnyje aptiktas karnizinio (?) koklio B formos skerspjūvio pakraštėlio fragmentas. Šalia A. Juozapavičiaus g. 17 sklypo PV kampo, kitoje tranšėjos fiksacijos vietoje – ***šurfe 2*** rasta storasienių bei plonasienių, dengtų žalia ir ruda glazūromis, šukių (tarp jų dviejų dugnelių ir su į išorę ištęstu ilgu rantytu voleliu bei labai ištęstos B raidės formos skerspjūvio ir su linijomis pakraštėlių fragmentai (3 pav.).

Kiti archeologiniai šurfai (3–12) intensyviai užstatytame Pirmajame Alytuje, gavus sklypų savininkų sutikimą ir atsižvelgus į senąją kartografinę medžiagą, tirti įvairiose vietose, bet archeologinių radinių neaptikta. Šurfai 3–5 ištirti miesto dalies V pakraštyje, 6–8 ir 12 – R ir PR dalyse, o 9–11 – aikštėje (tirta gavus miesto savivaldybės administracijos sutikimą vykdyti žemės darbus, suderinus su įmonėmis, atsakingomis už įvairių komunikacijų linijų eksploatavimą). Visi šurfai orientuoti pasaulio šalių atžvilgiu ir tirti 4 m^2 ploto, išskyrus šurfą 11, kuris išgrįstoje aikštėje, šalia baseino buvo 1,5x1,5 m dydžio, bei V kryptimi per 50 cm padidintą šurfą 6.

A. Juozapavičiaus g. 7 sklype, į Š nuo kavinės „Nemunas“ pastato, darže tirtame ***šurfe 3*** kultūrinis sluoksnis – juoda degėsinga žemė – aptikta po 80–90 cm storio užpiltiniu gruntu. Jis buvo 50 cm storio, su gausiomis keramikos dirbinių liekanomis – įvairių žiestų indų šukė-

3 pav. Keramikos fragmentai iš šurfų. B. Dakanio nuotr.
Fig. 3. Pottery sherds from the test pits.

mis (vieno puodo, dengto ruda glazūra, ištęsto lašo formos skerspjūvio pakraštėlis su rantytu voleliu išorėje, žaliai glazūruota šukė su linijų ir bangelių ornamentu bei dar dvi šukės nuo neglazūruotų puodų, puoštų nelygiagrečiomis ir vertikaliomis linijomis) (3 pav.). ***Šurfe 4***, tirtame gretimame sklype 3, esančiame į Š nuo A. Juozapavičiaus ir Panemuninkėlių gatvių sankryžos, į Š nuo gyvenamojo namo, kiemo sode aptiktas 40 cm storio panašus kultūrinis sluoksnis bei vėlyvojo pastato pamatai. Sluoksnyje taip pat gausu įvairios žiestos keramikos (daug su lygiagrečių linijų ornamentu), rasta žaliai glazūruoto puodo ąselės su įspaudais iš šonų dalis, keramikinės keptuvės kojelė (2 pav.), žaliai glazūruoto plonasienio puodelio šukė su įmuštų smulkių rombelių ornamentu, puodyninio koklio fragmentas, skiltuvo titnagas ir jo nuoskala, įvairus geležinis buitinis ir statybinis inventorius.

Šurfas 5 tirtas į V nuo Panemuninkėlių gatvės ir bažnyčios šventoriaus, šlaito į Nemuno senvagę terasoje. Čia 40–50 cm storio juodos žemės sluoksnyje irgi aptiktos kelios ankstyvų žiestų puodų šukės, tarp kurių buvo du žaliai glazūruoti plonasieniai pakraštėliai su suformuotomis briaunelėmis išorėje. Centrinėje Pirmojo Alytaus dalyje, į P nuo A. Juozapavičiaus gatvės ir į V nuo aikštės ištirti šurfai 6 ir 7. Šurfas 6 tirtas toje vietoje esančios pakilumos – spėjamo pastato vietos – ŠR pakraštyje, o šurfas 7 – kiek arčiau aikštės. ***Šurfe 6*** aptikti namo ir jo priestato Š pamatai, mūryti iš didelių lauko akmenų ir siekiantys iki 1,3 m (pagrindinio namo) – 1,8 m (R priestato) gylį. Išlikusiame 20 cm storio kultūrinio sluoksnio fragmente bei pamatų duobėje aptikta ir ankstyvų žiestų puodų, dengtų žalia glazūra ir ornamentuotų lygiagrečių linijų bei įmuštų trikampėlių ornamentais. Čia dar iki II Pasaulinio karo stovėjęs pastatas – vaistinė formavo aikštės V galą. Beje, jo P galo pamatas 2007 m. buvo atkastas tiesiant komunikacijas į šalia iš R pusės pastatytą gyvenamąjį namą. ***Šurfe 7*** iki įžemio 1,2 m gylyje tęsėsi degusio namo statybinės griuvenos su didžiuliais pamatų ar sienų akmenimis. Be žiestų indų šukių bei įvairių vėlyvų radinių, aptiktas ir skiltuvo titnagas (2 pav.).

Aikštės V pakraštyje tirtame ***šurfe 8*** 10–15 cm storio kultūrinis sluoksnis buvo 8–52 cm gylyje. ***Šurfas 9*** tirtas į V nuo aikštės baseino ŠV kampo, kur buvo naudojami įrengiant baseiną atkasti pamatai. Šurfe 1,3 m gylyje atsidengė pastato pamato, mūryto iš lauko akmenų, rištų kalkių skiediniu, 45 cm pločio liekanos su užverstu rūsiu. 40–42 cm storio kultūrinis sluoksnis buvo išlikęs šurfo P gale, 38 cm gylyje. Jį sudaro du horizontai: viršutinis juodos smėlingos žemės ir apatinis tamsesnis, degėsinis. Šurfe aptiktas peilis su kauline rankena, žaliai glazūruotų plokštinių koklių 2 fragmentai (2 pav.), žiesto puodo pakraštėlis su „O“ raidės skerspjūvio briaunele ir po ja įrėžta nežymiai banguota linija, carinės Rusijos 2 kapeikų 1912 m. moneta ir kt. Tirto šurfo vietoje aptiktas išgriautas ir giliai užverstas pastatas turėjo stovėti buvusios aikštės P pakraštyje, Merkinės gatvės tąsoje link dabartinės A. Juozapavičiaus ir Šlaito gatvių sankryžos. ***Šurfo 10*** tyrimai aikštės ŠR kampe parodė, jog toje vietoje dar yra užkastų neperlaidotų Raudonosios armijos karių, žuvusių pirmąją II Didžiojo Tėvynės karo dieną. Vietiniai gyventojai nurodė, kad formuojant aikštės P dalies paaukštinimą ir įrengiant jo kelkraščius buvo aptikti žmonių griaučiai, 1 m gylyje užkasti palaikai rasti ir šurfe 10 (mirusiojo krūtinės–kaklo srityje rasta vėlyva geležinė adata). Kadangi šurfas tirtas pačios aikštės vietoje,

0 2 cm

4 pav. Puodelio dugnas iš šurfo 10. B. Dakanio nuotr.

Fig. 4. A cup bottom from test pit 10.

kur kultūrinis sluoksnis nesusiformavo, jame aptikta tik keletas radinių, tarp kurių apatinė dalis plonasienio puodelio, dengto žalia glazūra (4 pav.), vokiška 2 pfenigų 1875 m. moneta. Siekiant nustatyti, ar įrengiant aikštės centrinę dalį bei baseiną išliko nesunaikinto čia turėjusio būti kultūrinio sluoksnio, prie baseino ŠR kampo tirtas ***šurfas 11.*** Po aikštės danga 40 cm gylyje atidengtas išlikęs apie 15 cm sluoksnis – juoda smėlinga žemė su pavieniais angliukais šurfo P pakraštyje, į įžemį įgilėjęs net iki 1,15 m nuo paviršiaus. Kultūriniame sluoksnyje rasta raudono molio plytų su ryškiais braukais fragmentų, žiestų puodų šukių, tarp kurių vienas pakraštėlis su žalia glazūra ir lygiagrečiomis linijomis, o kitas, be glazūros – su netiesia linija.

Šurfas 12 tirtas tarp aikštės P pakraščio ir šlaito link Nemuno. Po juodžemio sluoksniu 15–25 cm gylyje buvo 30–40 cm storio smėlingos žemės sluoksnis, kuriame taip pat aptikta žiestų puodų šukių.

Žvalgomieji Alytaus miesto tyrimai ir senoji kartografinė medžiaga leidžia nustatyti apytikslę senamiesčio teritoriją. Į ją turėtų patekti A. Juozapavičiaus gatvės nuo tilto per Nemuną iki Pavasario gatvės, Kreivosios gatvės, Panemuninkėlių gatvės iki Šaltinėlio gatvės su bažnyčia bei A. Juozapavičiaus, Jiezno ir Merkinės gatvių sankryža ir minėtų gatvių aplinka.

Nustatytos Alytaus senojo miesto vietos kultūrinis sluoksnis datuojamas XVI–XVIII a.

Alytus old town

The LAD in 2007 conducted a field evaluation and survey in a suspected area of Alytus old town. Although Alytus is one Lithuania's oldest cities (It has been mentioned since 1377 and Magdeburg rights were granted in 1581), the boundaries of its cultural layer have so far not been established and the old town's cultural layer is not being protected. The Alytus settlement on the right bank of the Nemunas was later called the First Alytus and the settlement that appeared on the left bank of the Nemunas since the late 15th century, the Second Alytus.

A field survey was conducted in a still unobstructed, electric cable trench segment that is over 300 m long and runs from the Iki shop to the intersection of A. Juozapavičiaus and Pavasario streets. An intense cultural layer, which was over 50 cm thick and contained sherds of pottery as well as of glazed and unglazed stove tiles (Figs. 1–2) and striker flints, was recorded there.

In order to ascertain the boundaries of the occurrence of the Alytus old town cultural layer, 12 test pits were excavated at various sites in the First Alytus. They contained a 10–52 cm thick cultural layer with pottery (Figs. 3–4), a knife, a bone handle, sherds of green glazed stove tiles, an 1875 German 2 pfennig coin, a 1912 Russian Imperial 2 kopek coin, building foundations, and the remains of Red Army soldiers (test pit 10).